

ČCE – českobratrská, nebo evangelická?¹

Jan Štefan

Evangelische Kirche der Böhmischen Brüder – eine böhmisch-brüderliche, oder eine evangelische Kirche? In seinem Beitrag zum Symposium zum hundertjährigen Jubiläum der Existenz der Evangelischen Kirche der Böhmischen Brüder fragt Prager systematischer Theologe, selber ordinierter Pfarrer der EKBB, nach der evangelischen Identität dieser im Jahre 1918 entstandenen kirchlichen Union. Verstehen wir unsere Bezeichnung „böhmisch“ als eine Ortsbestimmung, oder als eine Sachbestimmung? Er stellt fest, dass es in der EKBB vom Anfang an zwei Linien gab: (1) eine „böhmisch-brüderliche“ der politisch nationalistischen und theologisch liberalen Historiker der böhmischen Reformation, und (2) eine „evangelische“ der politisch pro-westeuropäischen und theologisch barthianisierenden Schüler von J. L. Hromádka. Nach der Meinung des Verfassers sind die tschechischen Protestanten längst keine „böhmischen Brüder“ mehr, sonder einfach „die Evangelischen“; aus diesem Grunde befürwortet er die vorgeschlagene Umbenennung der EKBB auf die „Evangelische Kirche im Tschechien“.

Památce mých evangelických prarodičů: *Boženy Šaldové*, rozené Chlebounové, pokřtěné v evangelické církvi h. v. ve Džbánově, a *Josefa Šaldy*, pokřtěného v římskokatolické církvi ve Svatém Jiří u Chocně, který z římskokatolické církve po návratu z legií vystoupil, po dobu první republiky byl bez vyznání a na konci druhé světové války vstoupil v Praze u Salvatora do ČCE

Dlouho jsem váhal, zda mám na dnešním symposiu vystoupit, zda bych raději neměl tiše sedět někde vzadu v koutku. Letoší výročí ČCE – 100 let od spojení dvou stávajících církví, nikoli od vzniku církve nové – neslavím. Jsem přesvědčen, že i církev by je měla slavit spíš komorně. Konstatování Synodního výboru ČCE deset let po spojení církví, že „[n]ejpozoruhodnější věc v církvi naší po převratu (rozuměj v říjnu 1918) jest veliké rozmnožení počtu našich příslušníků“,² bychom mohli sto let po tomto spojení obrátit do věty, že „nejpozoruhodnější věc v církvi naší po převratu (rozuměj v listopadu 1989) jest veliké umenšení počtu našich příslušníků“.

-
- 1 Předneseno na Symposiu ke 100. výročí Českobratrské církve evangelické, které pořádala ETF UK 13. 11. 2018. Přednášku zveřejnila pohotově Křesťanská revue (KR LXXXV/2018, č. 6 „Osmičková výročí“, 11–16), ovšem bez poznámkového aparátu a redakčně zkrácenou. Zde ji otiskujeme v plném znění a s několika autorovými doplňky.
 - 2 Synodní výbor ČCE, *Vzrůst církve*, in: *Deset let Českobratrské církve evangelické 1918–1928*, Praha: Synodní výbor ČCE, 27–32, 27 (bez zdůraznění).

K oběma evangelickým církvím se v roce 1781 přihlásilo asi 70 000 údů; do unie roku 1918 vplulo na 160 000 evangelíků (34 000 a. v. a 126 000 h. v.) a do deseti let čítala jednotná církev díky přestupovému hnutí bezmála 250 000 členů; dnes nás je necelých 52 000 (čísla z poslední sčítání lidu v roce 2011 uvádějí 51 858 nebo 51 936 členů; v roce 2012 evidovala sama ČCE 89 332 svých členů), tedy méně, než kolik utajených evangelíků odpovédělo na vydání Tolerančního patentu veřejnou přihláškou k svému dosud skrývanému evangelictví. Jak nepřítakat slovům prvního synodního seniora ČCE Josefa Součka: „A tak jako při všech našich historických vzpomínkách, tak i zde k vděčnosti naší přimíšena jest bolest.“³ Nechci tu však dnes říkat ani se rozhořčovat nad brutálním faktem, že tvoříme 0,5 procent obyvatel České republiky, chci se zamyslet – podobně jak to učinila řada mých učitelů, např. Luděk Brož, Josef Smolík nebo Pavel Filipi – nad naším evangelictvím, nad naším československým.

Je to snad dáno vědomím nesamozřejmosti naší existence, že jsme přímo posedlí sebereflexí? Kolik jen otázek do vlastních řad přinášejí texty sborníků, vydávaných k různým jubileím církve. Jmenuji je popořadě: *Deset let Československé církve evangelické 1918–1928* (1928); *Od tolerance k dnešku* (1932); *Od reformace k zítřku* (1956); *Církev v proměnách času 1918–1968* (1969); *Český ekumenismus* (1976); *O společenství služby* (1981); *Církev v proměnách času 1969–1999* (2002); *Zpytování* (2007) a *Evangelický kalendář 2018* (2017). Připravovaný třetí svazek Církve v proměnách času se pořád ještě na pultech neobjevil. Do těchto sborníků přispěli významnou měrou vedle historických theologů také theologové systematičtí a praktičtí. Luděk Brož (1922–2003) se proti historikům ohradil:

[V]šichni historikové [...] více méně obdařen[í] zvláštním charakterem profánní pozitivnosti a optimistické reálnosti [...] mají[...] zvláštní dar vnášet do věcí přílišné jasno. [...] Jsou to nepochybně vlastnosti velice cenné a i žádoucí pro kterýkoliv obor lidské činnosti – kromě theologie a církve.⁴

3 J. Souček, Sto padesát let trvání obnovené české reformační církve, in: *1781–1931. Od tolerance k dnešku*, Zpráva o tolerančních oslavách v Praze a v Brně v říjnu 1931 a o jubilejním tolerančním daru vděčnosti, Praha: RR ČC, 1932, 5–10, 5.

4 L. Brož, *Od tolerance k dnešku*, in: *Od reformace k zítřku*, Praha: Kalich, 1956, 119–178, 122.

Nechci tu plédovat pro konfesionalismus. Evropská reformace je, domnívám se, jedna: ta, z níž vzešly evangelické církve západní Evropy. Její dvě základní verze, Lutherova a Calvinova, představují její dvě rovnocenné možnosti, jejichž všechny – zdůrazňují všechny – odlišnosti dávají dobrý smysl pouze jako menší či větší odlišnosti na základě široké vzájemné shody. Případný luterský nebo reformovaný konfesionalismus je záležitost málokdy naléhavá, jen zcela výjimečně nezbytná.

Luteráni a kalvinisté patří k sobě jako dva bratři v jedné rodině. Záleží na tom, že jeden je starší a druhý mladší, že je možno diskutovat o tom, kdo je z nich autentičtější nebo efektivnější? Fakt, že se obě naše evangelické církve spojily, je chvályhodný; rozpojovat je, by byl holý nesmysl. Sjednocení se odehrálo ve šťastné hodině všeobecného entusiasmu, kdy se před nimi otevíraly dotud netušené možnosti. Bylo by něco podstatného jinak, kdyby se odehrávalo ve chvíli vnitřní deprese nebo vnější represe, kdy se prostor svobody zužoval, např. na sklonku let 1948 nebo 1968? Ale dost, sjednocení se odehrálo, kdy a jak se odehrálo, budme Pánu Bohu vděční za to, že se odehrálo, a radujme se z toho, že jsme se – bez výjimky všichni, co tu sedíme – narodili do století ČCE, spojené evangelické církve.

Jenomže kdo se tu spojil? Nespojilo se ideální luterství s ideálním kalvinismem, spojili se reální luteráni s reálnými kalvinisty. Nebo husité a bratři, popřípadě husité, táborité, utrakvisté a bratři? A do čeho se spojili? Označuje slovo „evangelický“ v názvu unionované církve její podstatu, substanci, esenci a slovo „českoobratský“ její případnost, akcidentálii, existenci? Terminologií debat evangelických církví bývalé NDR: Znamená tu „českoobratský“ „Sachbestimmung“, určení věci, *co* je tato církev, nebo „Ortsbestimmung“, určení času a místa, *kdy* a *kde* je tato církev? Jak si máme vykládat prepozici adjektiva „českoobratská“ před substantivum „církve“ a postpozici adjektiva „evangelická“ za toto substantivum?

Čeští metodisté kdysi zvolili obrácené pořadí, jmenují se „Evangelická církev metodistická“, tedy *kteřá* církev *jak*. Generální sněm se v prosinci 1918 vyslovil pro jiný název nové církve: „Evangelická církev bratrská“;⁵

5 Hlasovalo se o čtyřech návrzích: „Husova církev“ (navrhl Jan Herben), „Evangelická církev Bratrská“, „Evangelická církev českoobratská“ a „Husova církev bratrská“. Název „Evangelická církev Bratrská“ (v dokumentech se na jedné stránce objevuje jak psaní „Bratrská, tak psaní „bratrská“) získal většinu 152 hlasů; v druhém kole hlasování („za účelem jednoty“) se pro něj vyslovili všichni ostatní a byl tedy přijat jednomyslně. Před v Čechách zvláště zkompromitovaným jménem „církve“ varoval a pro Komenského

název, z něhož je na první poslech či pohled patrné, že atribut „bratrský“ zkonkrétňuje, o jak „evangelickou“ církev se jedná. Byla to tedy nejspíš hegelovská „lest rozumu“, která bývá v okamžicích dějinných zvrátů ráda při díle, která způsobila, že jsme se díky dodatečnému písemnému hlasování všech členů generálního sněmu stali z „evangelíků“ „českobratrskými“. ⁶ (Z „československých“ se stali „husité“ až o půlstoletí později. Představují si vzájemné představování dvou „nekatolických“ křesťanů, jak vystřižené ze Švejka: „Já jsem československý.“ – „A já jsem českobratrský.“)

Své přemítání nad jménem naší církve skončil důrazným *ano* k návrhu na změnu názvu církve z „Českobratrské evangelické“ na „Evangelickou církev v ČR“. První z referentů zdůvodňujících sjednocení církví Ferdinand Hrejsa řekl mj., že české evangelické církve a. v. a h. v. u nás žily „pod cizím jménem“, ⁷ nebo pod spíše cizími jmény luteránů a kalvinistů? Ptám se: Nežijí čeští evangelíci a české evangeličky pod cizím jménem „českých bratří“? Nejsme snad prostě a jednoduše „evangelíci“? Neměli bychom tedy vstoupit do nového staletí českého evangelictví jako „Evangelická církev“ bez přívlastku?

Říjen 1918 představoval dějinný kairós jak pro český národ, tak pro české evangelictví. Církevní unie znamenala pro české a moravské evangelíky jednak *sjednocení* (spojení luteránů a kalvinistů v jednu církev), jednak *osamostatnění* (oddělení evangelických sborů obou vyznání od jejich vídeňského ústředí). Jeden z architektů a aktérů církevního Prosince 1918, historik Ferdinand Hrejsa (1867–1953) neváhal v retrospektivě mluvit o československém a českobratrském *osvobození*.⁸ Na zánik nemilovaného mocnářství a vznik vytoužené republiky nezareagovala církev a. v. a h. v. svoláním mimořádných konventů a synodů, nýbrž svoláním generálního sněmu.

označení „Jednota“ se předtím přimlouval František Žilka. – *Ustavující generální sněm ČCE* konaný v Praze 17. a 18. prosince 1918, Praha: Synodní výbor ČCE, 1919, 34, 22n.

⁶ Tamtéž, 59.

⁷ Tamtéž, 29.

⁸ Viz F. Hrejsa, Československé a českobratrské osvobození, in: *Evangelický kalendář 2018*, Praha: Kalich 2017, 34–42 (zkrácený přetisk z Evangelického kalendáře 1938). Svou vzpomínkovou úvahu Hrejsa nazval zamyšlením „nad současným osvobozením československého (*sic!*) národa a českobratrské církve“ (35), událost sama pro něho představovala „osvobozovací a osamostatňovací akci českobratrské církve ev.“ (41).

Jeho jednání v pražském Obecním domě zahájil kázáním evangelický laik (seniorátní kurátor Ferdinand Kavka, vrchní úředník Městské spořitelny pražské), předsedal mu jiný laik (Václav Havelka, statkář a seniorátní kurátor), rezoluci o „spojení českých evangelíků a obnovení české církve“ přečetl rovněž laik (filolog Antonín Frinta). I když se záhy opět dostali k hlavnímu slovu faráři (tak již při odpoledních projevech na Staroměstském náměstí před pomníkem M. Jana Husa, kam se shromáždění přesunulo po konci jednání ve Smetanově síni; následující den se sněm přesunul do vinohradské modlitebny h. v.), tuto manifestaci dekleralizace, sekularizace a laicizace vznikající církve nelze přehlédnout. Pozdější synodní kurátor Antonín Boháč (synodním kurátorem 1945–1950) bude s odstupem času mluvit, nikoli neprávem, o sjednocení „zdola, a ne shora“⁹ – a této skutečnosti připíše naprostý zdar sjednocení.¹⁰ Katolíci právem namítnou – pravda, na adresu zcela nové Církve československé –, že církev se rodí v kostele, ne na schůzích, že k církvi se máme promodlit, ne diskutovat.

Církevní sjednocení nebyl momentální nápad několika entusiastů či idealistů nebo naopak pragmatiků a realistů. V obou církvích se o *sbratřeni, sjednocení, spojení* již delší dobu diskutovalo a v tomto směru jednalo. Došlo by k němu patrně i v rámci rakousko-uherského mocnářství. Od roku 1848 a intenzivně od devadesátých let 19. století je usilovněji a usilovněji připravovali prominentní faráři obojího vyznání, na straně luterské např. salvátorský farář a budoucí profesor Husovy fakulty superintendent Ferdinand Hrejsa a jeho nadějný mladý vikář Josef Hromádka, na straně reformované např. superintendent Čeněk Dušek (zemřel jako Mojžíš na prahu země zaslíbené, měsíc před sjednocením), budoucí profesor František Žilka a příští první synodní senior pražský reformovaný senior Josef Souček.

Obě „toleranční církve“, jejichž sbory se nedobrovolně a zpravidla nahodile rozhodly jeden pro německou, druhý pro švýcarskou konfesi, pokládaly své sjednocení za něco přirozeného a předkládaly je české veřejnosti jako nápravu dosavadního nepřirozeného stavu věcí, jako *restitutio*

9 A. Boháč, „Dám jim srdce jedno a cestu jednu“, in: *Evangelický kalendář 2018*, 77–93 (zkrácený přetisk z Evangelického kalendáře 1948), 83.

10 Na rozdíl od nezdaru jednání „s ostatními malými evangelickými církvemi o spojení v jednu církev“ za Protektorátu. „Neuspěli jsme, poněvadž jednání šlo shora.“ – Tamtéž.

in integrum. Čeští evangelíci se prostě chopili nabyté republikánské svobody volby, větší, než byla někdejší svoboda císařova, a navázali na přerušenu, násilně ukončenou českou reformaci. Nebo ji dokonce sami hodlali dokončit?¹¹

Již jmenovaný Ferdinand Hrejsa prokázal šest let předtím ve více než osmisetstránkové historické monografii *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny* (1912), že Bílá Hora zastihla český protestantismus stmelený ve věroučnou i organizační jednotu, která přežila jeden a půl století protireformace. Takto „v podstatě jednotné“ „zbytky někdejší české církve“ či „zbytky české reformace“ paradoxně rozdělil až Toleranční patent. Nechtěné rozpojení shora postihlo prý pouze jejich „zevní stránku“. „Vnitř zůstali čeští evangelíci i na dále tím, čím až dotud byli, totiž zbytky někdejší strany podobojí dle řádu administrátorova a seniorova“.¹²

Co bylo přirozenější, než vnějšně rozštěpené, ale vnitřně jednotné české a moravské evangelické sbory, v nichž přece žijí potomci husitů a bratří, znovu sjednotit? Tuto linii církevní historiografie, z níž tu a tam vykukne nehluboký theologický liberalismus a politický patriotismus, více než skvěle reprezentuje (za sto let nepřekonaná!) populární Hrejsova syntéza *Česká reformace* (1914).¹³ Po listopadovém převratu na ni navázala Eva Melmuková (1932) ve své knize *Patent zvaný toleranční* (1999).¹⁴

11 Programové heslo sesterské HTF UK „Dokončit českou reformaci“ je dobře míněné, ale matoucí. Reformace je přece nekonečný úkol, máme úkol, ale ne splnění. „Navázat na českou reformaci“ se mně jeví být trochu málo, „Zahájit novou reformaci“ slibuje více, ale dá méně. Klonil bych se – za ETF – pro heslo „Pokračovat v české reformaci“.

12 F. Hrejsa, *Česká konfese*, Rozpravy Čes. akademie císaře Frant. Josefa pro vědy, slovesnost a umění, třída 1, číslo 46, Praha 1912, 654, 655.

13 Dnešní čtenář/ka nemůže než žasnout nad tím, jakou prestiž požívala na počátku minulého století historie. Hrejsova knížka vyšla v osvětové knihovnici řízené Petrem Zenklem v sousedství titulů jako „Počasí a jeho předpovídání“, „Práva a povinnosti občana v obci“, „Aviatika“, „Infekce a desinfekce“ nebo „Poslední vůle“.

14 Srov. zejm. kapitulu „Rozdělení aneb luteráni a reformování“, kterou Melmuková zakončuje větami o „znovusjednocení obou větví uměle rozdělené skryté církve české reformace“, přičemž konfesijní rozdílů a rozpory dehonestuje – horribile auditu – jako „vnější nátěr a „malicherné spory“. V úvodní poznámce na první a druhé straně knihy lituje, že musí označovat „potomky české reformace v době vydání Tolerančního patentu“ termínem „evangelíci“, „správnější výraz“ by prý byl „husité“! Závěr knihy ústí do vděčného přitakání sjednocení: „Před vánočními svátky roku 2018 dostali potomci skryté církve české reformace vzácný dar: i před zákonem se zase mohlo spojit, co uměle rozdělil patent zvaný toleranční.“ – E. Melmuková, *Patent zvaný toleranční*, Edice Kolumbus s. 143, Praha: Mladá fronta, 1999, 2013, 149–159; 159; 8; 226.

Mluvil za ni i Synodní výbor ČCE deset let po sjednocení:

Církev podobojí i Jednota bratrská se roku 1609 sjednotili v České konfesi podobojí podle řádu administrátorova a seniorova. Byla to veliká doba, kdy byl národ náš skoro celý sjednocen nábožensky. [...] Potomci někdejší církve podobojí, počítaje v to i Jednotu bratrskou, se proti své vůli rozštěpili v evangelickou církev augsburského vyznání a v evangelickou církev helvetského vyznání či reformovanou. Jejich sborové se navzájem postupovali a žilo v nich vědomí o jejich bratrském a husitském původu, a proto i o jejich vnitřní jednotě.¹⁵

Vedle této linie, řekněme linie A, linie *českoobraské*, se v další generaci přihlásila ke slovu linie B, nazvu ji linií *evangelickou*. Mladší Hrejsovi fakultní kolegové záhy vyměnili umírněný theologický liberalismus starší generace za právě aktuální v Německu se rozvíjející barthovství. Programovou orientaci na domácí reformaci husitskou a bratrskou nahradili orientací na světovou reformaci luterskou a kalvínskou.

Situace není prosta paradoxů. Starší theologové jsou – vypůjčují si terminologii Hrejsovu – „pokrokovější“, „kritičtější“, radikálnější“, „svobodomyšlnější“, mladší theologové jsou naproti tomu „konzervativní“. Theologické osobnosti „více méně pokrokové a i věroučně volnější“, „vždy otevřené kultuře“, zůstávají zahleděny do minulosti, theologové „rozhodně konservativní“, zdůrazňující „stanovisko výlučně reformační, luterské a zvláště kalvínské“, vzhlížejí k budoucnosti.¹⁶ *Historická otázka*, otázka dějinné kontinuity nebo diskontinuity českého evangelictví, vztahu mezi tzv. českou reformací a našim tolerančním a potolerančním evangelictvím ustoupila v jejich uvažování do pozadí.

Do popředí se dostala *theologická otázka*, otázka po *věroučné identitě* našich otců – a nás samých. Jednota, popř. jednomyslnost,¹⁷ už zdaleka není hodnotou první a nejvyšší. Mladí barthovští či hromádkovští theologové ji nenacházejí ani v době reformační ani v době tolerance, ba ani v době nové svobody. Nepředstavuje pro ně dosažené faktum minulosti a přítomnosti, nýbrž předmět našeho usilování, dosažitelný snad někdy v budoucnosti.

15 Synodní výbor; Jak vznikla českoobraská evangelická církev?, in: *Deset let ČCE*, 5–18, 5n (upraveno a bez zdůraznění)

16 F. Hrejsa, Československé a českoobraské osvobození, *Evangelický kalendář 2018*, 41 a 42.

17 Hrejsoi i Boháčem znovu a znovu zdůrazňované, např. *Kalendář*, 38 nebo 83.

V roce 1934 pocítil Josef L. Hromádka potřebu „naše sjednocení“ podrobit „revizi“:

Ve skutečnosti naše církve nebyla nikdy jednotna. A nejméně jednotna byla právě ve chvílích sjednocení. Živé a krásné ovzduší, které umožnilo sjednocení, překlenulo jen na chvíli rozdíly mezi jednotlivými skupinami i církevními útvary, ale nestačilo na naše vnitřní přeformování ve skutečnou jednotu. Sjednocením byl jen dán úkol a program.¹⁸

V roce 1948 Ferdinand Hrejsa sice nadále prohlašoval sjednocenou ČCE za „pokračovatelku“ církevní unie z roku 1609, tedy spojené utrakvisticko-bratrské církve.¹⁹ Musel však vzít na vědomí, že někteří z českých stoupců theologie Karla Bartha „proti tradici českobratrské postavili tradici kalvínskou a luterskou“.²⁰ Jako historický theolog, který si nade vše cenil jednomyslnost a znovu a znovu vybízel k vzájemné snášenlivosti, našel záchranné prkno v nepominutelném a neodolatelném „bratrství“, jehož vlivy prý působí „na obě strany, i na vzrostou stranu konservativní, i na směr pokrokovější a kritičtější. Tak bratrské dědictví spojuje obě strany a sdružuje je k společné práci přese všechny rozdíly theologické.“²¹

V roce 1968 otevřel Rudolf Říčan (1899–1975; svá stěžejní díla věnoval luterskému konfesionalismu 19. století a staré Jednotě) svůj příspěvek k padesátinám ČCE slovy:

Čeští evangelíci nebyli nikdy jednotni. Již husitské hnutí se od počátku dělilo na několik proudů. Vedle církve podobojí se pak vlastní cestou brala Jednota bratrská. Ale byly tu stále také tendence sjednocující. K Husovi a k Jeronýmovi se hlásili všichni husité jako k svědkům téže pravdy Kristovy. Jednota bratrská měla účast na sepsání České konfese r. 1575; r. 1609 se bratři v Čechách přičlenili k české církvi podobojí (evangelické) pod jednu konzistoř; do následujících pokolení zněla pak nepřeslechnutelná výzva Komenského k horlivému sloužení Bohu jedním ramenem ve spojení ještě dokonalejším.²²

18 J. L. Hromádka, kapitola knížky *Cesty českých evangelíků* (Knihovna Stezka sv. 1, Praha: Kalich, 1934) nazvaná „Cesta k jednotě“ nese v závorce podtitul „Revize našeho sjednocení“. – Týž tamtéž, 48n.

19 Kalendář, 38 (formulace jsou ovšem moje, nikoli Hrejsovy).

20 Tamtéž, 42.

21 Tamtéž.

22 R. Říčan, Jak došlo k sjednocení českých církví augsburského a helvetského vyznání roku 1918, in: *Církve v proměnách času 1918–1968, Sborník k 50. výročí spojení ČCE*, Praha: Kalich, 1969, 9–15, 9.

Můžeme se ptát, zda se naši dědové ve víře opravdu rozhodli pro to, Luthera a Calvina vyměnit za Husa, Chelčického a Komenského, nebo zda je prostě postavili vedle sebe. Zpívali jako hymnu reformace „Boží bojovníky“, slavili jako svůj „Den reformace“ Husovu mučednickou smrt v Kostnici *místo*, nebo *vedle* Lutherova přibití tezí ve Wittenbergu a jeho „Hradu přepevného“? Sněm opatrně nahradil dosavadní konfese světové reformace, augsburskou a helvetskou, konfesemi reformace české, bratrskou a českou. Nicméně nedoporučil vyučování podle Bratrského katechismu, nezavedl bohoslužebné pořádky novotrakvismu či Jednoty ani Rohův kancionál. Na praktikování kázně v duchu Jednoty, neřku-li Čtyř pražských artikulů, nebylo ani pomyšlení.

Na edice bratrských pramenů a příslušné historické studie si uměly najít čas i vůdčí osobnosti církve. O vydání liturgie *Agenda čili způsob vysluhování křtu svatého, svátosti večere Páně, konfirmace, oddavků a některých modliteb církevních dle řádu Bratří Českých* v roce 1869 se zasloužil reformovaný pražský superintendent a farář v Kšelicích Matěj Kubeš (zemř. 1855, českým superintendentem h. v. 1820–1855). První řádný doktor theologie nové Husovy fakulty (1930), známý brněnský farář a dlouholetý synodní senior Viktor Hájek (1900–1968, synodním seniorem 1950–1968) vydal roku 1934 studii *Kázeň v Jednotě bratrské*. Několikanásobný děkan Komenského fakulty Amedeo Molnár (1923–1990) připravil v roce 1956 pro Státní pedagogické nakladatelství (!) komentovaný „pokus o výbor dokumentů k dějinám výchovy v Jednotě bratrské“ *Českoobraská výchova před Komenským*.

Když 3. synod ČCE (1925) ustavil komisi s úkolem vypracovat pro církve její *Zásady* (1. vyd. 1927), dal si jejich autor J. L. Hromádka²³ práci s tím, doložit věroučné věty z klasiků české reformace. Bídny stav pramenných edic mu však nedovolil hledat doklady jinde než v obou domácích konfesích, bratrských katechismech a – hlavně – a v rádech a spisech Komenského. Hrejsovo pozdější tvrzení o neodolatelné přitažlivosti bratrského bohosloví jak pro theology liberální, tak pro theology neoreformační, je zcela oprávněné (Amedeo Molnár bude o desetiletí později opakovaně tvrdit, že se v theologii Českých bratří sešly česká a světová reforma-

23 L. Brož ani po letech nešetří chválou na jejich adresu: „Tyto *Zásady I* [rozuměj: z roku 1927] se s odstupem let a ve srovnání s podobnou literaturou domácí i zahraniční jeví jako naprosto vynikající věroučná příručka. Věcnější případnější či přiměřenější, totiž církvi, jež v duchu reformace chce setrvat na prorockém a apoštolském základu, než jiné texty tohoto druhu, *Zásady II* [rozuměj: z roku 1968] nevyjímaje.“ – L. Brož, Slyšení a svědectví, in: *O společenství služby*, Soubor esejů o českoobraské evangelické cestě, Praha: Kalich, 1981, 89–141, 102.

ce k plodnému rozhovoru).²⁴ My se ovšem těžko bráníme dojmu, že vlastní Hromádkův text *Zásad* by se bez podobného dokladování dobře obešel.

Hlasy proti sjednocení se záhy ozvaly z vícero stran: zprava od katolíků (Řekni mi, s kým jdeš – s Volnou myšlenkou – a já ti řeknu, kdo jsi)²⁵ a probuzeneckých křesťanů (Stydíte se veřejně přiznat „ke kříži a krvi Ježíše Krista“?),²⁶ zleva od demokratických liberálů (Odkatoličtělý český národ se nevydává cestou evangelické víry, nýbrž cestou nevěry);²⁷ zevnitř, z vlastních řad, zněl nejprve osaměle.

Protiřímskou agitaci sněmovních řečníků hřímajících o „odčinění Bílé Hory“ čte dnešní český evangelík se zahanbením a studem. V *Poselství generálního sněmu českých evangelíků českému národu* jsme svým spoluobčanům upřeli legitimitu možnosti být zároveň Čechem a katolíkem,²⁸ a to z pozice té nejpochybnější eklesiologie, opřené o sociologické argumenty o potřebnosti církve a psychologické argumenty o potřebě náboženství:

A tu jest dvojí možnost – buď bezkonfesijsnost – anebo přijati náboženství a církev jinou, takovou, která není v rozporu se svým národem, jeho dějinami, jeho zájmy a jeho svobodou. Evang. potomci českých Husitů jsou přesvědčeni, že jen to druhé rozřešení rozporu jest správné, protože věří, náboženství a jeho organizace – církev – jest nutnou

24 A. Molnár, O bratrské theologii, in: R. Říčan, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha: Kalich 1957, 407–442, 411; téměř doslovně přejato do skriptu, týž, *Pohyb teologického myšlení*, Přehledné dějiny dogmatu, Praha: Kalich, 1982, 411.

25 Viz B. B. Bašus, Generální sněm očima současníků, in: *O společenství služby*, 27–35, 34.

26 Návrh i svůj hlas proti zmiňuje Hromádka ve své přednášce na valné hromadě Kostnické jednoty 2. 2. 1921. – J. L. Hromádka, Co máme činiti? (1921), in: *Cesty protestantského theologa*, Praha: V. Horák a spol., 1927, 97–106, 97.

27 Ferdinand Peroutka: „Kdyby se protestantským vůdcům podařilo vzít lidem Pannu Marii a Jana Nepomuckého, nevstoupí na jejich místo Hus a Chelčický, ale Holbach a Feuerbach.“ Cituje Bašus, op. cit., 34.– „Katolicismus v Čechách, jak se zdá, nebude poražen některým jiným vyznáním, nýbrž nevěrectvím. To však bude hledět uložit protestantismus s ním do jednoho hrobu. Jednoho dne budou obě tyto konfese nuceny k spolku proti společnému nepříteli, ať dnes chtějí nebo nechtějí. Budou – bez ohledu na odstíny –, hájit společný pojem boha (sic!) proti světu, který nebude už chtít jej znát.“ – F. Peroutka, Sloučení protestantských církví, in: *Budování státu I. 1918–1919*, 2. vyd., Praha: Lidové noviny, 1991, 268–276, 275.

28 Dnes neuvěřitelnou větu „Kdyby se nás někdo zeptal: Proč jsi evangelík? – myslím, že bych jednoduše odpověděl: Protože jsem Čech!“ pronesl na sněmu pozdější novozákoník Husovy fakulty František Žilka! – *Ustavující Generální sněm*, 21.

složkou národního i osobního života. A proto zvou do svého středu ty rodáky své, kteří se s církví římskou rozpadli, ale náboženství a církve postrádají nemohou a nechtějí.²⁹

Ano, máme se českým katolíkům za co omlouvat³⁰ a ústy synodního seniora Pavla Smetany jsme se jim na Velehradě v červenci 2000 také omluvili.³¹ Sny o návratu českého národa pod prapor s kalichem jsme už dávno dosnili. Budeme se radovat, když se budou jednotliví Češi a jednotlivé Češky vracet ke Kristu, ať už zakotví v římskokatolické církvi nebo v letničních křesťanských společenstvích nebo v českém pravoslaví.

Rezervovaný izolacionismus vyznavačských církví se nápadně odlišoval od převratového nadšení. Nejvýraznější z jejich představitelů, kazatel Svobodné církve reformované (pozdější Jednota česko-bratrská, dnešní Církev bratrská) František Urbánek (1866–1948) pozdravil Generální sněm připomínkou, že „k spojení nestačí lidská vůle, nýbrž že je k němu též potřebí milosti Boží“.³² Již v lednu 1919 se tyto církve sešly nedaleko Obecního domu, v modlitebně v Soukenické ulici, na svém proti-sněmu, „sněmu věřících“. Provedení alternativního spojení svobodných reformovaných, ochranovské Jednoty a českých baptistů (později na čas Bratrskou jednotu Chelčického) do „církve věřících“ se nezdařilo.

České denominace („malé církve“, „menší církve“) zůstaly – mimo chodem dodnes – každá pro sebe. Dále žila pouze idea spojení Jednoty bratrské a ČCE, až nakonec v čase nouze našly věrné sbory Jednoty svůj domov v Ochranovském seniorátu ČCE. Jsme ochotni a připraveni jednat o nějaké podobě budoucí volné unie třeba s našimi metodisty nebo s Církví bratrskou, ať už podněty k tomu budou přicházet „zdola“, z jejich sborů, nebo přijdou „shora“, od jejich konferencí, nebo dokonce církevních ústředí?

29 Poselství generálního sněmu českých evangelíků českému národu, tamtéž, 57–58, 58 (dobový pravopis).

30 Viz J. Štefan, Za co bych rád jako český evangelík poprosil českého katolíka o odpuštění, *TREF* 2 (1996), 122–135.

31 Viz J. Štefan, Dodatky ke studii Theologie ČCE, *TREF* 21 (2015), 80–83, 83n.

32 Jeho následující větu, že „sjedeme-li se na základě Božího slova, jsme vpravdě sjednoceni,“ však lze akcentovat dvojím směrem: že jsme-li sjednoceni Božím slovem, nepotřebujeme vnější sjednocení, nebo že nemá smyslu se sjednocovat, nedáme-li se sjednotit Božím slovem. Urbánek, někdejší farářský nástupce Jana Karafiáta a posléze předseda Jednoty proslul zejména jako duchovní rádce prezidentské rodiny; pohřbíval Masaryka i jeho ženu a syny.

Z vlastního domu nejprve zazněl osamocený hlas Jana Karafiáta, „doživotního odpůrce sjednocení z r. 1918“,³³ který na Generálním sněmu prostrádal přihlášku k „tomu hlavnímu, to jest dokonalému ospravedlnění u víře v krev Syna Božího“.³⁴ Nepřeslechnutelně sebekriticky však vyznívá i *Zpráva Synodního výboru ČCE* deset let poté. Nová církev se, pravda, rozrostla navenek; nabrala bezmála 100 000 přestoupivších členů. Tito „noví evangelíci“ však sotva věděli, či jsou: luterství a kalvinismus jim nic neříkaly a pod českobratrstvím si představovali všechno možné – a leccos nemožného.³⁵

Vstup velkých „nečeských“ evangelických církví republiky, slovenských, polských a německých luteránů, do církevní unie se nejevil a nejeví jako reálný. Z akademických theologů Karafiátovi následně přitakal J. L. Hromádka s tvrzením, že se sjednocení neodehrálo v hlubinách, nýbrž na mělčině reformace.³⁶ Úhrnem řečeno, čeští evangeličtí theologové doznali, že motivem a motorem jejich unie nebyly reformační zásady, nýbrž vlastenecký historismus, romantická filosofie dějin nebo prostě účelová politika. Unijní duch, který na sněmu vál, byl theologický horizontalismus, nikoli theologický vertikalismus.

33 P. Filipi, Kořeny českého ekumenismu. Léta 1848–1938, in: *Český ekumenismus*, Theologické kořeny a současná tvář církví, Praha: ERC v ČSR, 1976, 135–165, 153.

34 „A nad to já toužím po tom, abych Pánu Ježíši věrnost zachoval, a nebál se zřetelně světu vyložit, že co se dne 17. a 18. prosince 1918 v Praze stalo, za žádné vynášení toho hlavního, tj., dokonalého ospravedlnění u víře v krev Syna Božího, a za žádnou takovou unii, jakou jsem já mívál na mysli, nepokládám. Uplynulot pak od těch dnů téměř deset roků, a ještě se nikdo nenašel, kdo by ty, co se stalo, se stanoviska reformovaného historicky vyložil a posoudil, buď že světla neměli, anebo se báli a pochybené věci pravým jménem jmenovat.“ – *Paměti spisovatele Broučků*, svazek pátý: Doba práce. B. Přes třicet let v Praze, Praha 1928, 305. (Odtajňuji jméno autora a nerespektuji jeho četná zdůraznění, naopak respektuji autorův pravopis.) Celá poslední kapitola pětidílných Karafiátových Pamětí končí kapitolou „Proč jsem zůstal reformovaný“, která „nemá být žádnou polemikou, nýbrž uctívou apologií, a přesnou historií“. – Tamtéž, 304–352, 304.

35 Ještě J. Smolík nás studenty častoval humornými zkazkami z rokycanského sboru, např. o spolubratru, který mu řekl: „Já jsem také v téhle církvi, v té Jeronýmově Jednotě.“

36 „Dnes vidíme jasněji, že v době sjednocení nepřišli k platnosti nejhlubší motivy světové reformace, kalvinské a luterské; naše církve se spojily spíše na povrchu než v základech reformačních. Ale ani naše reformace nebyla nám učitelkou v plné své hloubce. Výtky Karafiátovy nejsou bezdůvodné.“ – J. L. Hromádka, *Cesty českých evangelíků*, 50n (bez zdůraznění).

Dostávám se k otázce, kterou jsem položil v názvu své přednášky. Theologové sjednocení sdíleli masarykovskou tezi, že česká otázka je otázkou náboženskou. Byli přesvědčeni o svérázu českého evangelictví a byli odhodláni o něj v nové církvi usilovat. Ferdinand Hrejsa zůstal svému postoji věrný, stačí se začíst do jeho monumentálních *Dějin křesťanství v Československu I–VI* (1947–1950).³⁷

Hrejsovsky hovoří Synodní výbor vypočítávající snad všechna aktiva české reformace:

Třeba české náboženské hnutí nebylo zcela jednotné a zahrnovalo rozličné směry, však přece jen v celku svérázně vedle příbuzných evangelických směrů zahraničních, zastoupených jednak luterstvími, jednak církvemi reformovanými a rozličnými denominacemi. České náboženské hnutí vyznačuje se tím, že zdůrazňuje především Zákon Boží, Písmo sv., a církev prvotní jako svůj vzor a zlaté pravidlo. V Písmu sv. pak mu jde zvláště o evangelium, z něhož chce slyšeti nade vše Krista. Jemu se chce český náboženský člověk oddat jako jeho učedník, jemuž jde především o následování Krista v poslušnosti svatého Boha. Chce Boha poslouchat více než lidi. Nelibuje si v obřadech, ani hloubání o nestižitelných tajemstvích, nýbrž zdůrazňuje potřebu, aby člověk, milostí Boží v Kristu uchvácen, oddal se u víře živé z celého srdce svému Spasiteli a svému Bohu, a aby znovuzrozen dal se vésti Duchem Božím, podřídil vůli svou Bohu a tak, těše se z milosti Boží, rostl v člověka dokonalého. A ovšem chce, aby všichni takoví věrní učedníci Kristovi seskupili se v jednotu Božího lidu, krásnou církev Kristovu, náležitě zřízenou a upevněnou kázní, v níž by království boží stávalo se skutkem.³⁸

Proti této linii A, hrejsovskému *českobratrství*, dávám slovo linii B, hromádkovskému *evangelictví*. Slova někdejšího Hrejsova vikáře a spolubojovníka a pozdějšího fakultního kolegy z knížky *Cesty českých evangeliků* (1934 – smím interpretovat slovo „českých“, nikoli „českobratrských“, z jejího názvu programově?) přepisují z exempláře, na jejíž první stránce čtu věnování „Prof. Dru Ferd. Hrejsovi v oddané úctě J. L. Hromádka, 5. XII. 1934“. Pokud si dobře pamatují, brožovanou knížku jsem rozřezal až já po tom, co jsem si ji koupil jako student theologie roku 1979 během své prázdninové brigády v pražském antikvariátě.³⁹

37 Další dva díly zůstaly v rukopise a chystají se k vydání.

38 Synodní výbor ČCE, Jak vznikla Českobratrská evangelická (sic!) církev, in: *Deset let ČCE 1918–1928*, 5–18, 5 (bez zdůraznění).

39 Ve své úvodní (nástupní) přednášce na Husově fakultě mluví Hromádka o svých bezmála synovských vztazích ke svému dobrotivému šefovi. – J. L. Hromádka, *Dva problémy systematické theologie* (1920), in: *Cesty protestantského theologa*, 71–87, 71. O jejich názorovém rozchodu se široká evangelická veřejnost dozvíдалa z Poznámky

Hrejsa se změněnému theologickému nasměrování mladé generace, které zasáhlo „i některé ze starších, kteří, v zahraničí i u nás, v krátkém době se úplně změnili z kritických theologů v theology rozhodně konservativní“, upřímně podivoval, nicméně jako historik dobře věděl, že „dnešní směry budou zase vystřídány směry jinými, vyrostlými zase z nových poměrů“.⁴⁰

Přijímáme pro sebe z českých dějin pouze to, co se dá zasadit do dějin oné smlouvy, o které svědčí proroci a apoštolové [...] Nic neplatí pro nás, co není dost dobré pro nejvyšší úroveň světovou. Nic nás nezavazuje, co se nedá obhájit ve jménu svědectví proročkého a apoštolského před fórem ostatních evangelických církví. Nic nám doopravdy nepomůže, co nemůže být nabídnuto jako účinný lék na nejtěžší choroby celého lidstva.⁴¹

Svéráz české reformace jsme si navykli souhrnně nazývat „českoobratrstvím“ a sebe sama jako potomky české reformace (alespoň ty mužského pohlaví) „českými bratry“. Existuje nějaká *dnešní podoba českoobratrství*? Na webových stránkách jednoho našeho sboru, nebudu jmenovat, jsem se – po „dvojiční“ preambuli (s příznačným opomenutím Ducha svatého) – dočetl, že se hlásíme k odkazu české reformace, klademe důraz na náboženskou toleranci a usilujeme o ekumenickou spolupráci; referenčními postavami jsou Jan Hus, Jan Amos Komenský a T. G. Masaryk.⁴²

Nerad bych se mýlil, ale obávám se, že zvěst, s níž by se dalo žít a umírat, dnes budeme muset hledat jinde, u referenčních postav jako Martin Luther a Jan Kalvín, Karl Barth a Paul Tillich, J. L. Hromádka a J. M. Lochman. Ostatně žité křesťanství fakticky prostředkuje pozdně modernímu

k II. vydání Zásad, kde Hromádka doznává: „Jeho pronikavých poznámek (rozuměj: k I. Vydání Zásad) nemohl jsem však použít tak, jak bych si byl přál, protože „jejich theologické východisko je značně odlišno od základů reformačních.“ – J. L. Hromádka, *Zásady ČCE*, Praha: Synodní výbor ČCE, 2. rev. vyd. 1932, 98.

40 Kalendář 41, 42.

41 J. L. Hromádka, *Cesty českých evangeliků*, 88n, 16. – Srovnej se Karafiátových Doslovem k Pamětem: „Končím pak v plné jistotě tím, že staré české ideály překrásně pokvetou *po celém světě*; neboť všemohoucí Suverén, který nás vykoupil krví Svou, bude na tváři vší země vroucně milován a vděčně oslaven. 2. VIII. 1927.“ – J. Karafiát, *Paměti spisovatele Broučků*, V, 352 (bez autorových proložení a s autorovou – v celém díle naprosto ojedinělou – kurzivou).

42 S. Bolom-Kotari jmenuje – aniž by jí sám přitakával! – řadu „Jan Hus – Jan Amos Komenský – František Palacký – Tomáš Garrigue Masaryk – Milada Horáková – Jan Palach“. – S. Bolom-Kotari, *Superintendent Michael Blažek*, Praha: Historický ústav / Matice moravská, 2016, 15.

a postmodernímu obyvateli Česka na literární rovině britský anglikánský laik C. S. Lewis, v reálu pak katoličtí kněží Tomáš Halík, Marek Orko Vácha, Jan Rybář, Ladislav Heryán nebo Zbigniew Czendlik. Nejnověji pak Alexandr Flek se svou *Parabiblí* (2018), která se v pokřesťanském Česku stala bestsellerem loňského předvánočního knižního trhu.

Před několika lety jsem na farářském kurzu, který se tematicky zabýval naší evangelickou identitou, zakončil svou přednášku *Theologie ČCE* citáty z rakouského katolíka Karla Rahnera.⁴³ Dnešní přednášku bych rovněž zakončil citátem významného zahraničního teologa. Britsko-americký metodista Geoffrey Wainwright (nar. 1939) pojmenoval v slovníkovém hesle *Blackwellovy encyklopedie moderního křesťanského myšlení* situaci v teologii před dvaceti lety takto:

Současná situace je nepřehledná, avšak životaschopná, přičemž ji charakterizují čtyři základní zdroje teologie: důraz na Písmo, tradici, rozum i zkušenost. [...] Chceme-li se vyhnout další fragmentaci, stává se na všech úrovních (v synchronním i diachronním smyslu) zcela nepostradatelným ekumenismus.⁴⁴

prof. ThDr. Jan Štefan

Univerzita Karlova

Evangelická teologická fakulta

Černá 9

115 55 Praha 1

stefan@etf.cuni.cz

43 Viz J. Štefan, *Theologie ČCE*, *TREF* 20 (2014), 174–206, 205n; in: E. Plzáková (vyd.), *Quo vadis ČCE*, Sborník příspěvků z kurzu pro kazatelky a kazatele ČCE, pořádaného Spolkem evangelických kazatelů v Praze 27. 1.–31. 1. 2014, Knihnice SPEKu sv. 19, Benešov: Eman, 2015, 9–26, 25n.

44 *Metoda, teologická*, in: A. E. McGrath, *Blackwellova encyklopedie moderního křesťanského myšlení*, přel. J. Dus, L. Miřejovský, M. Plzák a M. Váňa, Praha: Návrat domů, 2001, 299–302, 301. 302. Anglický originál *The Blackwell Encyclopedia of Modern Christian Thought*, 1993.